

LIBRIS

We know
books

Florin Ardelean

ISTORIA
PRESEI CULTURALE
DIN ORADEA

Studii (II)

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituracikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituracikon.ro
www.librariaeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ARDELEAN, FLORIN

Istoria presei culturale din Oradea : studii / Florin Ardelean. -

București : Eikon, 2019-
vol.

ISBN 978-606-49-1260-2

Vol. 2. - 2024. - Index. - ISBN 978-606-49-1250-3

070

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

E I K O N

București, 2024

Vidican, Gheorghe: 266
 Vieru, Mihai: 266, 355
 Vighi, Daniel: 264
 Vlad, Aloisie: 122
 Vlad, Ion: 213
 Voiculescu, Vasile: 108, 147
 Voinea, Inocențiu: 256
 Vrabie, G. G.: 124
 Vulcan, Aurelia: 141
 Vulcan, Florin: 14, 16
 Vulcan, Genica:
 Vulcan, Iosif: 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
 29, 33, 43, 53, 58, 60, 61, 62, 67, 70,
 71, 74, 75, 76, 88, 93, 103, 104, 105,
 111, 116, 117, 122, 135, 137, 139, 140,
 149, 154, 156, 263, 306, 308, 309, 310,
 329, 332, 395, 396
 Vulcan, Nicolae: 20
 Vulcan, Samuil: 20, 89, 123
 Vulcănescu, Mircea: 108, 109, 120, 151
 Vușcan, Coriolan: 254, 286, 347, 348

Wilde, Oscar: 91, 376, 417, 418

Z

Zaciu, Mircea: 210, 264, 265
 Zamfir, Mihai: 202
 Zamfirescu, Dan: 199, 212, 213
 Zamfirescu, G. M.: 115
 Zamfirescu, Ion: 212
 Zamfirescu, Vasile Dem.: 264
 Zenon din Kition: 419, 422
 Zelea-Codreanu, Corneliu: 143
 Zigre, Nicolae: 88
 Zintz, Mariana: 179, 180

Cuprins

PREFAȚĂ.....	5
IOSIF VULCAN – FERICITUL.....	9
UN SECOL ȘI JUMĂTATE DE LA NAȘTEREA SOCIETĂȚII PENTRU FOND DE TEATRU ROMÂN.....	17
PREOTUL IOAN MACAVEI (1859-1894) – PATRIOT ȘI PĂRINTE SPIRITUAL.....	29
TABLOURI DIN „FAMILIA” ANULUI 1902.....	43
AMBIȚII MARI, REUȘITE MODESTE „Familia” – seria a II-a (1926-1929).....	71
LUCRUL BINE FĂCUT „Familia”, seria a III-a (1934-1940).....	100
ANII DE PRIBEGIE „Familia”, seria a IV-a (1941-1944).....	137
PERVERSITĂȚILE COMPROMISULUI IDEOLOGIC – Revista „Familia”, (1965-1989).....	155
ANUARUL „CRISIA” (1971-2022) – OGLINDA CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE LA MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR DIN ORADEA.....	171
LIMITE (1969-1986): O TRIBUNĂ A EXILULUI ROMÂNESC.....	193

EXCURS DESPRE GĂLCEAVA ADEVĂRULUI CU FICȚIUNEA.....	216
PRESA BIHOREANĂ POSTDECEMBRISTĂ – SCURTĂ ISTORIE.....	232
AMĂRĂTE ȘI VESELE ÎNTÂMLĂRI ÎN PRESA BIHOREANĂ POSTDECEMBRISTĂ.....	270
ABUZUL PRIVIND DREPTUL LA VIAȚA PRIVATĂ ÎN PRESA POSTDECEMBRISTĂ.....	290
PRESA DIN BIHOR – DEMARAJUL DIN 1990 ȘI RECRUTAREA RESURSEI UMANE.....	305
PROFESIUNEA DE JURNALIST ȘI <i>CHINURILE FACERII</i> ÎN BIHOR.....	320
PATRONI DE PRESĂ ÎN BIHOR: EVAZIONIȘTI, CONTRABANDIȘTI ȘI ÎNSETAȚI DE RĂZBUNARE.....	333
TELEVIZIUNEA DIN ORADEA – REPERE ÎNTR-O ISTORIE POSTDECEMBRISTĂ.....	351
FERVORILE ȘI LIMITELE CREATIVITĂȚII ÎN JURNALISM.....	375
A CUI ESTE ORADEA?.....	389
ADDENDA.....	397
HIPERBOLA TEHNOLOGICĂ, NOILE MEDIA ȘI LUMEA LESNICIOASĂ.....	397
STOICII ȘI <i>SCHELETELE DIN DEBARA</i>	419
Indice de nume.....	441

PREFAȚĂ

Studiile prezente în această carte sunt rodul cercetărilor întreprinse, cele mai multe dintre ele, în domeniul istoriei presei culturale și al presei bihorene. Multe dintre ele au fost publicate în reviste sau volumele colective ale unor reuniuni academice, dar adunate aici, între copertele acestui volum, ele primesc o anume coerență de ansamblu, tind să compună un tablou și să mărturisască un mod de a percepe trecutul sau actualitatea din sfera jurnalismului românesc și a publicisticii culturale. Și de data aceasta, țintele, în majoritatea lor, au fost identificate în spațiul local, fie că a fost vorba despre revista *Familia* sau despre reprezentanții de frunte ai gazetăriei. De menționat sunt cele trei studii cu privire la *Familia*, seriile II, III și IV, elaborate special pentru acest volum. Ele reprezintă o tentativă de evaluare a eforturilor întreprinse de Mihail G. Samarineanu, anume de a continua munca întemeietorului *Familiei*, de-a edita la Oradea o revistă culturală de înaltă ținută, seria a III-a (1934-1940) având un nucleu de colaboratori de valoare excepțională.

O oportunitate a constituit faptul că Monica Lovinescu și Virgil Ierunca au înzestrat *Biblioteca* Universității din Oradea cu o donație de cărți, discuri și reviste. Printre acestea, colecția revistei *Limite* mi-a permis un studiu cu privire la imaginea României ceaștiste, a culturii sub dictatura comunistă, în lumea exilului parizian din deceniile șapte și opt ale veacului trecut. De asemenea, preocupările mele s-au extins și asupra revistelor instituționale. Astfel, am avut plăcerea să constat faptul că anuarul *Crisia*, al Muzeului Țării Crișurilor, a constituit și mai constituie încă, de mai bine de cinci

decenii, un climat fertil de cercetare istoriografică și muzeistică, impunându-se, de asemenea, ca o „școală” *sui generis*, în care s-au format și au evoluat intelectual nu mai puțin de trei generații de specialiști în istorie, științele naturii, în artă și etnografie.

Trecutul se află, grație unui ecart de timp ce depășește un veac, într-un „dialog” cu prezentul. Propun aici nu doar investigații în domeniul presei culturale orădene, ci și analize pe diverse paliere ale presei de după 1990, precum și o schiță a apariției, evoluției și dispariției televiziunii, la Oradea. Toate acestea sunt mai apoi completate cu abordări teoretice privind fenomenul jurnalistic, extensia comunicării de masă și proliferarea *noilor media*, la pachet cu tehnologiile de comunicare tot mai provocatoare, dar și cu problemele etice survenite în urma acestor evoluții accelerate. Jurnalismul clasic sau tradițional este supus unei presiuni tot mai mari din partea jurnalismului alternativ, iar complicitățile dintre literatură și jurnalism au dinamitat deja granițe ce păreau de netrecut. Un nou Turn Babel ne-a aruncat într-o perplexitate generată de epoca post-adevăr și de realitățile alternative, câtă vreme mesajul e spulberat de noile narative și de dreptul de a „edita” lumea după poftă și inspirație. Paradigma se schimbă din mers, adesea până a nu reuși să ne dumirim, fiindu-ne din ce în ce mai complicat să decidem cine mai este jurnalist, cine este *influencer* sau creator de conținut, ori, pur și simplu, incontinent generator de zgomote. „Dialogul” dintre trecut și prezent nu dă dreptate cuiva anume, dar aruncă într-o oarecare angoasă a incertitudinii viitorul imediat sau cel pe termen mediu în chestiunea comunicării de tip jurnalistic.

Textele din acest volum, în bună parte, sunt expresia implicării autorului lor în diverse proiecte, unele generate de *Asociația Română de Istorie a Presei*, altele de instituții academice. *Congresele de istorie a presei* (Pitești, Galați, Novi Sad sau Timișoara), conferința de la Chișinău din anul 2023, *Creativitatea în jurnalism*,

precum și conferința internațională *Mass-media în postcomunism – moștenire, evoluție, tendințe*, ce și-a construit o frumoasă tradiție, la Universitatea din Oradea, din 2016 și până în prezent, au reprezentat imbold pentru aceste cercetări. Constituirea unei comunități a istoricilor din domeniul presei, solidarizarea acestora în numele cunoașterii, reprezintă, dincolo de cărți și studii, un beneficiu uman fără preț. Din păcate, semnele nu indică un optimism în sensul sporirii beneficiului, ci, dimpotrivă, al diminuării sale din cauza răririi dramatice a oportunităților de-a ne întâlni și de-a dialoga empatic sau polemic.

Cartea include un text de istorie, *A cui este Oradea?* Am considerat nimerit să-l înserez aici pe considerentul că urbea de pe Crișul Repede are un trecut pe care și-l revendică unii, precum și un prezent disponibil de-a intra în „posesia” altora. Undeva între cei ce își dispută astfel un oraș, pentru a și-l agăța la butonieră, se află o a treia „entitate”. Din nefericire, o tragedie a istoriei a afectat-o pe cea din urmă atât de mult încât e suficient de resemnată pentru a nu mai revendica nimic. Ce comunități sunt distribuite sub cele trei identități, nu e foarte greu de ghicit, iar cititorul se poate lesne dumiri citind textul cu pricina.

La *Addenda* volumul al doilea de *Studii* propune două eseuri. Primul ia în discuție o anumită inadecvare a noastră, ca umanitate, cu tehnologia ajunsă la un nivel hiperbolic al performanțelor. Infatuarea dedusă din presupuziția că putem orice, legitimând astfel prezumția lui Kant, conform căruia omul a ieșit din starea de minorat (se poate dispensa de tutela transcendentă), se află în contrast cu starea insatisfacției de sine în privința fericirii. Confortul a instalat starea de lesniciune, iar de aici frivolitatea ce ne domină.

Al doilea eseu trimite la stoicism și la doi dintre emisarii lui emblematici: Seneca și Marc Aureliu. Câteva disonanțe intervenite în raportul dintre doctrină și viața trăită de cei doi pot naște discuții și interpretări, fiind îndreptățiți să invocăm spusele

Ecleziastului cu privire la deșertăciune. Nevoia de-a ne raporta la etică a devenit, într-o lume tot mai descumpănită, nu un capriciu, ci o obligație.

În sfârșit, vreau să adresez mulțumiri profesorului Marian Petcu. Am găsit în domnia sa un specialist redutabil și un om dispus să dea un sfat și să îndrume. Cu discreție și-o anume grație pe care doar prietenia le poate hrăni.

IOSIF VULCAN – FERICITUL

Rândurile de mai jos nu sunt atât de mult rodul cunoștințelor unui istoric al presei culturale orădene, cât consecința unor speculații de eseist. Mai cu seamă o interogație nu mi-a dat pace, pe măsură ce am studiat biografia lui Iosif Vulcan, activitatea lui de proprietar și editor al primei serii din *Familia* (1865-1880, la Pesta, respectiv 1880-1906, la Oradea-Mare). Tânărul născut la Holod (3 martie 1841), fiu al preotului uniat Nicolae și al Victoriei Irinyi, cu o copilărie zburdalnică la Leta Mare, iar mai apoi, după o adolescență marcată de studiile făcute la Liceul Premonstratens din Oradea (1851-1859) avea să urmeze, la îndemnul tatălui și ale mamei, cursurile Facultății de Drept din capitala Ungariei (1859-1863). O inițiativă firească, aș putea spune chiar un obicei transformat într-o tradiție de elitele românești din Transilvania. Astfel, sute de tineri ardeleni alcătuiau, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, un „eșalon” academic reprezentativ, mai apoi avocații de carieră ajutând substanțial în chestiunile juridice, fie că a fost vorba de procese intentate de statul maghiar, mădular al Imperiului Austro-Ungar, unor intelectuali români intrați în conflict administrativ și de idei cu puterea, fie în cazul unor spețe civile de diverse natură (mai ales funciare). Avocații cu pricina se bucurau de un imens prestigiu, duceau o viață lipsită de griji materiale, nu-și abjurau originea etnică, dimpotrivă, evidențiindu-se adesea ca buni români, utili în perspectiva emancipării sociale, culturale și economice a poporului, lăsat fără drepturi colective de *Fraterna Unio*, la 1437. De altfel, studenții de la Drept, aflați la Budapesta, au alcătuit o asociație proprie, cu titlul *Societatea Petru*

Maior, luând ființă în 1862, tocmai prin strădaniile lui Iosif Vulcan, acesta fiind ales, de altfel, secretar al societății (primul președinte al acesteia a fost Partenie Cosma). Prin statut, studenții afiliați își propuneau să slujească limba română, să inițieze traduceri și să elaboreze lucrări literare originare, fiind excluse dezbaterile politice, tocmai pentru a reuși să primească acceptul oficialităților budapestane extrem de bănuitoare și vigilente. Totuși, în anul 1872, editorul *Familiei* va lua cuvântul în fața studenților români de la Drept, vorbind entuziast, tocmai într-un decor politic ostil, despre cum se edifică o conștiință națională, „singura condițiune care garantează existența unei nații”.

Și totuși, Iosif Vulcan își va trăda opțiunea academică prestigioasă și atât de ofertantă în premise. După o colaborare la publicațiile românești ale vremii (*Telegraful român*, *Foaie pentru minte inimă și literatură*, *Gazeta de Transilvania*, *Amicul școlii*, *Concordia*), lucrează în calitate de „conlucrător primar” la *Aurora română* (avându-l ca editor pe protopopol Ioanichie Miculescu), iar mai apoi, împreună cu Gheorghe Ardeleanu editează *Umoristul*. După aceste exerciții de „calibrare” în meseria de gazetar, în anul 1865, la Pesta, începe proiectul *Familia*, capitol de primă importanță în istoria jurnalismului cultural românesc. Întrebarea ce stă la baza acestui text (pseudo)comemorativ este simplă și directă: ce-o fi fost în mintea unui tânăr de nici 22 de ani, absolvent de drept la Budapesta, cu o carieră frumoasă în față, să o abandoneze înainte de-a începe, dedicându-se fără rezerve unei himere? Căci nu altceva decât o himeră putea fi gândul de-a scoate o „foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni”, în limba română, fără minime rezerve financiare, într-un mediu ardeleanesc al dezinteresului patent față de cultură, în general, și literatură, în special? Ne putem imagina dezamăgirea cruntă a părinților care avuseseră, pe bună dreptate, cu totul alte așteptări, putem, eventual, admite frământările tânărului Vulcan pus să decidă, să aleagă între opțiuni disproporționate flagrant din perspectiva sortilor de

izbândă și de prestigiu public, iar „votul” să aureoleze *gândirea slabă* (ca să evoc, simbolic, un cunoscut teoretician al postmodernismului). Putem doar bănuii. Putem emite supoziții, dar nu există niciunde o mărturie aparținându-i avocatului ce și-a refuzat profesiunea, nimic plauzibil, nici măcar indicii prin care să fie motivat un gest temerar, dar atât de important în consecințe.

În cele ce urmează, propun o posibilă explicație. Nimic nu e mai plăcut decât să speculezi pentru a da consistență unui posibil *sens de viață*, mai ales când acea *gândire slabă*, invocată deja ca opțiune implauzibilă, avea să se dovedească fecundă, adevărată placă turnantă a spiritului ce-și căuta, într-o Transilvanie suferindă, ba chiar traumatizată etnic, o expresie suficient de articulată pentru a intra în competiție cu valorile consacrate ale vremii, propuse și rodite în ambianța cu panasă cultural a altora. Pentru a nu rătăci, cred că cel mai nimerit ar fi să căutăm sprijin la spiritul veacului al XIX-lea, ispitit nu doar de investigațiile în direcția științelor și tehnologiilor ce vor schimba fața lumii, dar și de acelea consacrate unor „rebeluni” culturale, alimentate de aderențe la principiul național. Suntem în fața unui efect al post-iluminismului, ca obsesie a noilor proiecții identitare, pe cale să se cristalizeze tocmai acum, pentru ca mai apoi, în secolul următor, să producă satisfacții și orori, împliniri și dezastre înfricoșătoare, națiuni noi și conflicte fără liman. În ce îl privește, tânărul Iosif Vulcan o fi adulmecat acest spirit, oferindu-și atașamentele unei aventuri ce se prea poate să-i fi exaltat visurile. Între mânecuțele, contul în bancă frumușel și gâlcevile de prin sălile de judecată ale Kakaniei, pe de o parte, și semnătura de sub un articol de gazetă, frica aproape cotidiană a falimentului, dulcea amăgire de-a fi un vector de conștiință al neamului, pe de alta, tânărul cu barbă și plete a ales varianta romantică, mizând pe himeră. Întreaga colecție a seriei I a revistei *Familia* dă seama, în subsidiar, fără a motiva niciodată trădarea, despre *năzuința impură* a celui ce i-a desenat aripile, i-a orientat mai apoi zborul, pentru ca,

după nu mai puțin de 42 de ani, să-i „înfașoare cu liniște flamura” și să-i sisteze apariția (31 decembrie 1906); o năzuință „impură”, dar nu maculată de trădare, ci împlinită tocmai prin trădare. Așa cum au observat comentatorii de mai târziu, pentru cei care au scris despre Vulcan și *Familia* sa, de la Ion Agârbiceanu la Octavian Goga, de la Nicolae Iorga la M. G. Samarineanu, nu estetismul a fost principiul călăuzitor, nu promovarea, pur și simplu, a valorilor literare a stat în centrul atenției, constituind politica editorială a revistei, ci ceva cu mult mai substanțial, ceva ce asuma năzuințe latente, dar vitale pentru un neam ce nu-și găsisese încă, în Transilvania, cărarea spre deplina afirmare de sine. Avocatul Iosif Vulcan ar fi putut face infinit mai puțin decât a făcut cărturarul, publicistul, editorul și academicianul Iosif Vulcan. Din acest motiv, credem că trădarea pe care o discutăm aici, închizând un drum promițător și deschizând altul plin cu obstacole și provocări, reprezintă puntea de trecere, *secvența de ieșire* dintr-un plan, articulată imediat de *secvența de intrare* în altul. Direct și scurt: Iosif Vulcan și-a abandonat *cariera* pentru a-și face posibilă împlinirea într-un *destin*.

Nu te naști cu un *sens de viață*, decât ca eboșă. Primești doar minimul necesar pentru a fi capabil, mai apoi, de o construcție prin voință proprie, utilizând un echipament ce se perfecționează sub impulsul unei personalități capabile să decanteze, să selecteze, să crească. Este exact ceea ce constata Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), atunci când îl scotea pe om de sub jurisdicția tiranică a lui Dumnezeu, pentru a-l face disponibil în propriul folos (sau în contul unei pierzării, de care ești singurul responsabil). Pentru Iosif Vulcan, avocatura ar fi fost pierzania, pentru că simpla carieră l-ar fi închis între habitudinile funcționărești ale profesiei. Confortul vieții i-ar fi obturat, încet și sigur, sensul, livrându-l unei existențe oarecare, fără relief și fără profunzime. Firește, sunt și alte cazuri, alte personalități împlinindu-se, la rândul-le, doar prin faptul că au disprețuit lejeritatea și o anume îmbuibare pe

care ți-a dau statutul de om ce servește jurisprudența, precum trebuie invocat și Aurel Lazăr (1872-1930), cel ce și-a folosit calitatea de avocat într-un mod ce nu a închis cariera în ea însăși, ci a deschis-o spre a putea servi dezideratul crucial al generației sale – Unirea cea Mare. Doar că Iosif Vulcan nu a riscat, nu a vrut să se bizuiască pe șansa de-a face și cultură, în marginea carierei, chit că o istorie contrafactuală poate că i-ar fi demontat aprehensiunile.

Întâlnirea cu *destinul* este dramatică atunci când se întemeiază pe o trădare, pe luarea în răspăr a carierei. Ce te faci în cazul unui eșec? Cariera, cel puțin, poate servi drept plasă de protecție. Lumea este plină de ratați tocmai din cauza faptului că ieșirea voluntară din corsetul carierei n-a fost urmată de o pliere pe un destin prognozat. Motivul este simplu – un salt hazardat în necunoscut, o hipertrofiere a speranței și încrederii, în detrimentul unui calcul prealabil în chestiunea potențelor. O autoevaluare pripită și optimistă (fără probe) duce la un dublu derapaj. Primul privește cariera și nici nu e chiar atât de grav. Al doilea privește însă destinul, fiind echivalentul unui suicid. *Acedia* își recrutează clientela din rândurile celor eșuați într-un *lamento*, pe umărul unui destin mult prea îndepărtat.

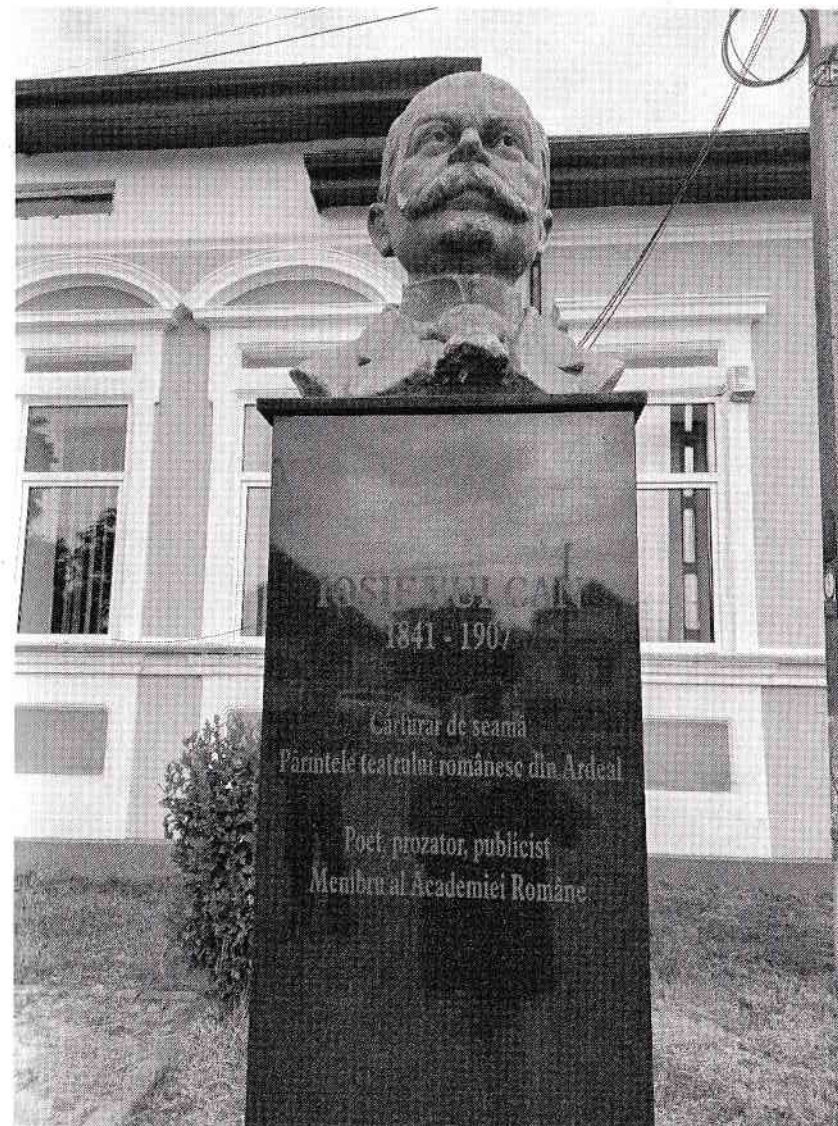
Iosif Vulcan a „calculat” corect! Ieșirea din carieră a fost condiția necesară pentru împlinirea ca destin. Și-a găsit *sensul*, cum ar veni, în rumoarea unei trădări. S-a simțit minunat în „hainele” croite din ceea ce am numit *năzuința impură*. Nu a fost un mare poet, prozator sau dramaturg, dar a dat lovitură prin ceea ce astăzi am numi, mai mult sau mai puțin prozaic, managementul revistelor de cultură. Într-un imperiu străin, într-un context istoric glaciar, ca să folosesc un eufemism, a scos o gazetă românească, nu mai puțin de 42 de ani – un miracol, fără nicio exagerare! – timp în care publicații de același format, din Regatul României, abia prindeau viață câteva luni. Și, până la urmă, ce înseamnă asta? Nimic altceva decât faptul că doar destinul împlinit, foarte arar cariera, te poate

face fericit. Stăruiești cu memoria asupra portretelor pe care i le faci din posteritate? Veți face cunoștință cu un Iosif Vulcan solar, colocvial, hâtru, generos, destins și distins, curtenitor, mereu senin și zâmbitor, intransigent ca opțiuni și principii, călător împătimit, gata mereu pentru a celebra clipa cea fastă, prietenos cu românii și cu maghiarii, chipeș, admirator al sexului frumos și beneficiar în drept al favorurilor acestuia, fără limite în a cuteza, alături de români, ca macedoromân, la un *destin* colectiv după merite și himere. Pentru că și fericirea este tot o himeră.

La comemorarea celor 115 ani de la moartea lui Iosif Vulcan (8 septembrie 1907) vă propun nu să jelim la un mormânt cernit, ci să jubilăm alături de un destin de om fericit.

PS: nu e o mitologie cheștiunea cu așchia și trunchiul. La data de 18 iunie 2022, la Șinca Veche s-a vernisat expoziția permanentă a *Căsei Memoriale Iosif Vulcan*. De ce la Șinca Veche? Pentru că acolo e obârșia românească a familiei macedoromâne Vulcan, după ce a trecut Dunărea, statornicindu-se la poalele Munților Făgăraș, pentru ca mai apoi să „migrez” spre Vest, până la Oradea, Beiuș și Pesta. Tatăl lui Iosif Vulcan, Nicolae, s-a născut la Șinca Veche. Un stră-strănepot de unchi al întemeietorului *Familiei*, Florin Vulcan, secondat cu brio de soția sa, Genica, prin strădanie cum rar poți vedea astăzi, investind zeci de mii de euro, trudă și devotament în cumpărarea, amenajarea unei case din centrul așezării și căutarea unor piese muzeistice reprezentative, inclusiv la *Muzeul Memorial Iosif Vulcan* din Oradea, au deschis lăcașul de cultură, urmând ca acesta să fie pe mai departe administrat de către *Muzeul Casa Mureșenilor*, din Brașov. Florin și Genica Vulcan sunt medici pensionari. După *carriere* demne de respect, au găsit de cuviință să facă pasul spre un *destin*, în buna tradiție a înaintașului de *fericită* amin-tire. Un gest exemplar, atât de straniu astăzi.

(Textul a apărut în revista *România literară*, nr. 39, din 30 septembrie 2022).

Text foto 1: Bustul lui Iosif Vulcan dezvelit în anul 2021, din grija și pe spesele soților Florin și Genica Vulcan.

Text foto 2: Urmașii de astăzi ai lui Iosif Vulcan: primul din dreapta este Florin Vulcan, iar a treia din stânga, Genica Vulcan.

UN SECOL ȘI JUMĂTATE DE LA NAȘTEREA SOCIETĂȚII PENTRU FOND DE TEATRU ROMÂN

Contextul istoric

După realizarea Pactului Dualist (*Ausgleich*), în februarie 1867, națiunea română din Imperiu se afla într-un impas. Elitele sale erau conștiente de un pericol ce-și accentua presiunea. Este vorba despre așa numitul fenomen al *reneașilor*, adică al românilor ardeleni ce-și lepădau caracteristica etnică, preferând astfel să nutrească speranțele unui destin mai profitabil, prin accesul mai facil la funcții publice sau angajamente instituționale. În perioada desemnată de istorici ca fiind cea a *pasivismului politic*, printr-o strategie de proastă inspirație a Partidului Național Român din Transilvania, reprezentarea românilor în instituțiile politice ale Austro-Ungariei a fost ca și inexistentă. O anume debusolare s-a produs, având drept consecință lipsa unor strategii coerente prin care, măcar minimal, interesele ardelenilor să fie susținute cu succes. Tocmai de aceea, inițiativele unor fruntași sau exponenți ai intelectualității, unii dintre ei activi în sfera jurnalismului cultural, au fost cât se poate de bine venite. Climatul social, spiritual și politic din Ardeal reclama acțiuni asumate, astfel încât pierderea identității etnice să fie cât mai redusă. Acest lucru era cu atât mai necesar cu cât, după crearea Principatelor Unite ale Munteniei și Moldovei, autoritățile maghiare erau tot mai conștiente de faptul că românii transilvăneni se uitau cu un interes sporit dincolo de Carpați, în speranța unui viitor sub auspiciile stărilor noi. Ca atare, „atenția”! acordată românilor

a escaladat. A doua jumătate a secolului al XIX-lea a reprezentat pentru Ungaria un efort de asimilare etnică și de maghiarizare a numelor românești sau evreiești, în speranța răsturnării balanței etnice și a inhibării speranței tocmai pomenite. O bătălie surdă a început astfel să se contureze începând cu deceniul al șaptelea, bătălie ce a durat până la primul război mondial. În ea a fost angrenată toată administrația maghiară, elitele culturale și politice, intensificarea fenomenului asimilaționist sporind pe măsura „nervozității” și a îngrijorării celor ce simțeau că veacul ce urma să vină le putea aduce surprize cu totul nedorite. Din moment ce acțiunile de ordin politic erau drastic cenzurate, ba chiar zădărnicate de către chiar liderii politici ardeleni, în baza *pasivismului politic* inițiat ca strategia a PNR din Transilvania, încă din 1858, le rămânea sau le revenea exponenților culturali, inteligenței ardeleni, să inițieze acțiuni, să propună modalități concrete și să întemeieze instituții ale românilor capabile să le reprezinte interesele spirituale și, mai ales, să le conserve ființa etnică. Revistele culturale și asociațiile ardelenilor din Imperiu au constituit un zid de rezistență în fața tendințelor de deznaționalizare, reușind adesea să micșoreze numărul celor renegați. O astfel de instituție, cu o activitate dintre cele mai notabile, a fost *Societatea pentru fond de teatru român*. Tocmai s-au împlinit, în octombrie 2020, 150 de ani de la înființarea ei.

Iosif Vulcan și Familia – combatanți pe frontul conservării etniei

La începutul lunii mai, 1865, la Budapesta, Iosif Vulcan a scos numărul de probă al Revistei *Familia*, *foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni*. Fără a avea un program explicit, la rubrica *Revista socială*, a fost sugerat obiectivul de prim-plan al publicației, în care rolul predominant îl deținea femeia:

„În zilele trecute, o amică ne întreabă: De ce foaia duminicală se va numi *Familia*?

– Pentru că va să publice articole interesante pentru toți membrii *familiei*, răspunsem.

– Aha! Va exista, dară, un jurnal care se va îngriji și de noi, continuă ea.

– Așa e!, *Familia* știind prea bine că dezvoltarea spiritului național își are baza în cercul *familiei*. Ea nu se va ocupa de politică, ci va vorbi sincer, simplu și curat despre tot ce înnobilează inima, învâștește cunoștințele noastre și despre tot ce dezvoltă spiritul național. Va spune femeilor române că ele au o misiune sfântă – că viitorul națiunii noastre e în mâinile lor -, că ele toate au rolul *Corneliei*, a mamei *Grachilor*, de a crește națiunii și patriei fii și fiice în al căror sân palpită inima românească; le va spune că educația în spiritul național e paladiul existenței noastre și că acest paladiu e proprietatea lor. *Bărbații și junii* vor găsi în foaia noastră subiecte serios dezbătute, într-un stil cât se poate de ușor, vor cunoaște mai de aproape faptele și viața unor bărbați mari, demni de imitat. Cu un cuvânt, toți membrii *familiei* vor afla într’însa ceva interesant pentru ei.

*Iaca, doamnelor și domnilor pe scurt programa Familiei!*¹.

Faptul că Iosif Vulcan a sugerat că editează revista sa mai ales în beneficiul femeii române nu a fost o atitudine deloc întâmplătoare, ci un element de bază în strategia construită cu scopul de a cultiva conștiința națională și de a conserva ființa etnică a românilor ardeleni, în condiții de primejdie. Timp de 42 de ani, între 1865 și decembrie 1906, planul său a funcționat foarte bine. La Pesta, timp de 15 ani, iar mai apoi, din mai, 1880, la Oradea, *Familia* a reprezentat nu doar un titlu de revistă inspirat, ci, la modul simbolic, s-a constituit într-o „familie” generică, adunând la aceași masă spiritele creative ale românilor din tot arealul balcanic.

¹ Iosif Vulcan, *Revista socială*, în *Familia*, I, 1865, număr de probă, 1/ 13 mai, p. 14.